KASBIY MA'NAVIYAT FANLARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK KEYSLARDAN FOYDALANISH METODIKASI

Qurbonova Zilola O'ralovna
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi v.b.dotsenti
zilolaqurbonova63@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida kasbiy ma'naviyat fanlarini o'qitishda pedagogik keyslardan foydalanishning nazariy va metodik asoslari yoritilgan. Pedagogik keyslarning talabalarda kasbiy-axloqiy tafakkur, mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va asoslangan qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ochib berilgan.*

Kalit so'zlar: *kasbiy ma'naviyat, oliy ta'lim, pedagogik keys, keys-stadi, interaktiv ta'lim, kasbiy-axloqiy kompetentlik, pedagogik vaziyat, refleksiya, mustaqil fikrlash.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы использования педагогических кейсов в обучении профессиональной духовности в системе высшего образования. Раскрываются возможности педагогических кейсов в развитии профессионального и этического мышления, самостоятельного мышления, анализа проблемных ситуаций и навыков принятия обоснованных решений у студентов.*

Ключевые слова: *профессиональная духовность, высшее образование, педагогический кейс, кейс-стади, интерактивное образование, профессиональная и этическая компетентность, педагогическая ситуация, рефлексия, самостоятельное мышление.*

Abstract. *This article outlines the theoretical and methodological foundations for using pedagogical cases in teaching subjects related to professional ethics and values (professional spirituality) within the higher education system. It explores the potential of pedagogical cases to foster the development of professional-ethical thinking, independent reasoning, the ability to analyze problematic situations, and the skill of making well-founded decisions among students.*

Keywords: *professional ethics and values (professional spirituality), higher education, pedagogical case, case study, interactive education, professional-ethical competence, pedagogical situation, reflection, independent thinking.*

KIRISH

Bugungi kunda oliy ta’lim tizimi oldida nafaqat muayyan soha bo‘yicha chuqur bilimga ega, balki yuksak ma’naviy fazilatlar, kasbiy mas’uliyat va mustaqil fikrlash qobiliyatiga ega mutaxassislarni tayyorlash vazifasi turibdi. Ayniqsa, pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida kasbiy ma’naviyat masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagogning kasbiy faoliyati bilim berish bilan cheklanmay, yosh avlodning dunyoqarashi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlariga ham ta’sir ko‘rsatadi.

Kasbiy ma’naviyat fanlari talabalarda halollik, adolat, mas’uliyat, insonparvarlik, bag‘rikenglik, kasbiy burch va pedagogik odob kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Biroq ushbu qadriyatlarni faqat nazariy tushunchalar va tayyor xulosalar orqali o‘rgatish har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Talaba ma’naviy-axloqiy tamoyillarning mohiyatini anglash bilan birga, ularni real hayotiy va kasbiy vaziyatlarda qo‘llay olishi ham zarur. Shu nuqtayi nazardan, kasbiy ma’naviyat fanlarini o‘qitishda interaktiv metodlardan, xususan, pedagogik keyslardan foydalanish muhim metodik imkoniyat hisoblanadi. Keys-stadi texnologiyasi talabalarni muayyan muammoli vaziyat bilan tanishtirish, uning sabablarini aniqlash, turli nuqtayi nazarlarni taqqoslash va maqbul yechimni asoslashga yo‘naltiradi. Natijada ta’lim jarayoni tayyor ma’lumotlarni o‘zlashtirishdan muammoni mustaqil anglash va amaliy xulosa chiqarish jarayoniga aylanadi.

ASOSIY QISM

Kasbiy ma’naviyat shaxsning o‘z kasbiy faoliyatida axloqiy tamoyillarga amal qilishi, kasbiy burchini anglab yetishi, boshqa insonlarning huquq va manfaatlarini hurmat qilishi hamda faoliyati natijalari uchun mas’uliyatni his etishini ifodalovchi muhim sifatlar majmuasidir. Pedagog faoliyatida ushbu sifatlar o‘quvchilarga munosabat, baholashdagi xolislik, pedagogik muloqot madaniyati, maxfiylikka rioya qilish va kasbiy halollik kabi jihatlarda namoyon bo‘ladi. Kasbiy ma’naviyatni o‘qitishda pedagogning vazifasi talabalarga axloqiy qoidalarni tushuntirish bilangina cheklanmasligi kerak. U talabalarga muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, o‘z qarashlarini asoslash, boshqa fikrlarni tinglash va tanlagan qarorining oqibatlarini oldindan baholash imkonini ham yaratishi lozim.

Pedagogik keys — muayyan kasbiy yoki ijtimoiy vaziyatni, unda yuzaga kelgan muammoni va qaror qabul qilish zaruratini ifodalovchi o‘quv materialidir.

Keys real tajribaga asoslanishi yoki ta’limiy maqsadda modellashtirilishi mumkin. Uning asosiy xususiyati talabaga tayyor yechimni berish emas, balki mustaqil tahlil va asoslangan qaror uchun zarur sharoit yaratishdir.

Kim va uning hammualliflari tomonidan ishlab chiqilgan keyslarni yaratish bo‘yicha konseptual yondashuvda o‘quv vaziyatining maqsadga muvofiqligi, hayotiyligi, qiziqarli tuzilishi, muammoliligi va ta’limiy vazifalari muhim xususiyatlar sifatida ko‘rsatilgan [1]. Bu fikrlar kasbiy ma’naviyat fanlari uchun tayyorlanadigan keyslarda ham muhim ahamiyatga ega.

Pedagogik keyslarning ta’limiy imkoniyatlarini quyidagi yo‘nalishlarda izohlash mumkin:

Birinchidan, keyslar nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlar bilan bog‘laydi. Talaba, masalan, pedagogik odob tushunchasini o‘rganish bilan birga, o‘qituvchining o‘quvchi bilan muloqotidagi muammoni tahlil qiladi.

Ikkinchidan, keyslar muqobil fikrlashni rivojlantiradi. Bir vaziyat yuzasidan turli yechimlar taklif qilinishi talabalarga muammoni bir tomonlama baholamaslikni o‘rgatadi.

Uchinchidan, keyslar kasbiy mas’uliyatni anglashga yordam beradi. Talaba qaror qabul qilishda uning o‘quvchi, ota-ona, pedagogik jamoa va ta’lim tashkiloti faoliyatiga ta’sirini hisobga olishga o‘rganadi.

To‘rtinchidan, keyslar refleksiv faoliyatni kuchaytiradi. Talaba o‘z qarashlari, qadriyatlari va xatti-harakatlarini tahlil qilib, kelgusidagi kasbiy faoliyati uchun xulosa chiqaradi.

Joanne O’Flaherty va Oliver McGarr tomonidan olib borilgan tadqiqotda bo‘lajak o‘qituvchilar bilan axloqiy mazmundagi vaziyatlarni keyslar asosida muhokama qilish ularning axloqiy mulohaza yuritish darajasini rivojlantirish bilan bog‘liqligi qayd etilgan [2]. Bu natija pedagogik keyslardan foydalanish kasbiy-axloqiy tayyorgarlikni rivojlantirish uchun istiqbolli yondashuv ekanini ko‘rsatadi.

Pedagogik keyslarning samaradorligi faqat vaziyat mazmuniga emas, balki uni mashg‘ulotga tanlash, taqdim etish, tahlil qilish va natijalarni baholash usullariga ham bog‘liq. Shu sababli keys bilan ishlash jarayoni izchil bosqichlar asosida tashkil etilishi lozim.

Birinchi bosqich — maqsadni belgilash va keysni tanlash. O‘qituvchi mashg‘ulot mavzusiga mos ravishda rivojlantirilishi ko‘zda tutilgan sifatlarni aniqlaydi. Masalan, kasbiy halollik, adolat, pedagogik mas’uliyat yoki maxfiylikka rioya qilish. Tanlangan keys aynan shu sifatlarni namoyon etadigan muammoni qamrab olishi kerak.

Ikkinchi bosqich — muammoli vaziyatni taqdim etish. Talabalarga vaziyat tavsifi, ishtirokchilar, muammoning kelib chiqish sharoiti va mavjud cheklovlar bayon qilinadi. Vaziyatda barcha javoblar oldindan ko‘rsatilmasligi lozim. Bu talabalarni mustaqil mulohaza yuritishga undaydi.

Uchinchi bosqich — individual va guruhiy tahlil. Talabalar dastlab muammoni mustaqil o‘rganadilar, so‘ng kichik guruhlarda fikr almashadilar. Ular muammoning sabablarini, manfaatdor tomonlarning pozitsiyalarini va ehtimoliy oqibatlarni aniqlaydilar.

To‘rtinchi bosqich — muqobil yechimlarni ishlab chiqish. Har bir guruh muammoni hal qilishning kamida ikki yoki uchta variantini taklif etadi. Yechimlar kasbiy etika, pedagogik odob, adolat va mas’uliyat mezonlari asosida taqqoslanadi.

Beshinchi bosqich — qarorni asoslash va taqdim etish. Talabalar o‘zlari tanlagan yechimni dalillar bilan himoya qiladilar. Boshqa guruhlar savollar berishi, muqobil fikrlarni bildirishi mumkin. O‘qituvchi munozaraning hurmat va dalillarga asoslangan tarzda olib borilishini ta’minlaydi.

Oltinchi bosqich — refleksiya va baholash. Mashg‘ulot yakunida talabalar qanday xulosaga kelganini, o‘z qarashlarida nimalar o‘zgarganini va kelajakdagi kasbiy faoliyatida qanday tamoyillarga amal qilishini tahlil qiladilar. O‘qituvchi esa tahlil sifati, dalillash, axloqiy tamoyillardan foydalanish va hamkorlikdagi faollikni baholaydi.

Mazkur metodik ketma-ketlik keys-stadi yondashuvining asosiy xususiyatlariga mos keladi. Shu bilan birga, o‘qituvchi talabalarni yagona tayyor javobga majburlamasligi, balki ularning qarorlari axloqiy tamoyillar va kasbiy me’yorlar bilan qay darajada asoslanganiga e’tibor qaratishi zarur.

Pedagogik keyslardan foydalanish metodikasini aniqroq yoritish uchun bo‘lajak pedagoglarning kasbiy halolligi va adolatli baholash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan quyidagi ta’limiy vaziyatni ko‘rib chiqamiz.

Keys nomi: “Adolatli baholash — pedagogning kasbiy burchi”.

Vaziyat. Umumta’lim maktabida amaliyot o‘tayotgan yosh pedagog yakuniy nazorat ishlarini tekshirayotganida bir o‘quvchining natijasi past ekanini aniqladi. Mazkur o‘quvchining ota-onasi maktab jamoasida faol bo‘lib, pedagogdan farzandiga yuqoriroq baho qo‘yishni iltimos qildi. Ota-ona bu iltimosini o‘quvchining oilaviy sharoiti va kelgusidagi o‘qish rejalari bilan izohladi. Yosh pedagog esa bir tomondan o‘quvchi manfaatini, ikkinchi tomondan baholashning xolisligi va kasbiy halollik talablarini hisobga olishi kerak.

Muammoli savol: Pedagog vaziyatni qanday hal qilishi kerak va uning qarori qaysi kasbiy-ma’naviy tamoyillarga asoslanishi lozim?

Talabalarga topshiriqlar:

1. Vaziyatdagi asosiy axloqiy muammoni aniqlang.
2. Vaziyat ishtirokchilarining manfaatlari va mas’uliyatini tahlil qiling.
3. Muammoni hal qilishning kamida ikkita variantini taklif eting.
4. Har bir variantning ijobiy va salbiy oqibatlarini baholang.
5. Eng maqbul yechimni tanlab, kasbiy va axloqiy jihatdan asoslang.

Kutiladigan tahlil yo‘nalishi. Talabalar baholashda xolislik, tenglik, kasbiy halollik va o‘quvchining manfaatlarini hisobga olish tamoyillarini birgalikda ko‘rib chiqishlari kerak. O‘quvchining oilaviy sharoitiga hamdardlik bildirish baholash mezonlarini asossiz o‘zgartirishni anglatmaydi. Pedagog o‘quvchining bilimini belgilangan mezonlar asosida baholashi, zarur bo‘lsa, unga qo‘shimcha tushuntirish, maslahat yoki bilimini yaxshilash imkoniyatini taqdim etishi mumkin.

O‘qituvchining faoliyati. O‘qituvchi talabalarni fikr bildirishga undaydi, qarama-qarshi nuqtayi nazarlarni taqqoslashga yordam beradi va har bir qarorning ehtimoliy oqibatlarini tahlil qildiradi. Yakuniy xulosada baholashning xolisligi, pedagogning kasbiy burchi va o‘quvchiga nisbatan insonparvar munosabat o‘zaro uyg‘un bo‘lishi kerakligi ta’kidlanadi.

Kutiladigan ta’limiy natija. Talabalar kasbiy halollik va adolat tushunchalarini konkret pedagogik vaziyat bilan bog‘laydilar, muammoga bir necha nuqtayi nazardan yondashadilar va o‘z qarorlarini asoslashga o‘rganadilar.

Mazkur keys namunasi ta’limiy maqsadda tuzilgan bo‘lib, uni guruhning tayyorgarlik darajasi va fan dasturiga muvofiq o‘zgartirish mumkin. Shunga o‘xshash vaziyatlardan pedagogik etika, kasbiy mas’uliyat, pedagogik muloqot, ta’lim jarayonida maxfiylik va manfaatlar to‘qnashuvi kabi mavzularni o‘rganishda ham foydalanish mumkin.

Keys asosidagi mashg‘ulotda baholash faqat yakuniy javobning to‘g‘riligiga emas, balki talabaning fikrlash jarayoni, dalillash usuli va kasbiy-axloqiy tamoyillardan foydalanishiga ham yo‘naltirilishi lozim.

Quyidagi jadval kasbiy ma’naviyat mashg‘ulotlarida foydalanish uchun taklif etilayotgan mualliflik metodik ishlanmasidir.

Baholash mezoni	Asosiy ko‘rsatkichlar	Ball
Muammoni anglash	Asosiy muammo va uning sabablarini aniqlash	0–2
Axloqiy tahlil	Kasbiy qadriyatlar va axloqiy tamoyillarni qo‘llash	0–2

Qaror qabul qilish	Muqobil yechimlar ishlab chiqish va maqbulini tanlash	0–2
Dalillash	Fikrni mantiqiy asoslash va oqibatlarni baholash	0–2
Hamkorlik va refleksiya	Munozarada ishtirok etish, fikrlarni tinglash va xulosa chiqarish	0–2
Jami	**Besh mezon bo‘yicha umumiy natija**	**10**

Baholashda har bir mezon uchun 0 ball — ko‘nikma namoyon etilmagan, 1 ball — qisman namoyon etilgan, 2 ball — yetarli darajada namoyon etilgan holatni anglatadi. Ushbu mezonlar taklif etilayotgan metodik namuna bo‘lib, ularni amaliy sinov natijalari va fan xususiyatidan kelib chiqib aniqlashtirish mumkin.

Baholash natijalaridan talabalarning kuchli jihatlarini aniqlash, qo‘shimcha metodik yordamga ehtiyojini belgilash va keyingi mashg‘ulotlarni rejalashtirishda foydalanish mumkin. Bunda talabaning muayyan masala yuzasidan boshqalardan farqli fikr bildirgani uchun emas, balki o‘z qarashini qanchalik asosli va kasbiy-axloqiy jihatdan izchil himoya qilgani uchun baholanishi muhim.

Kasbiy ma’naviyat fanlarida keys-stadi texnologiyasini samarali qo‘llash uchun bir qator metodik shartlarga rioya qilish lozim.

Birinchidan, keys mazmuni fan mavzusi va mashg‘ulot maqsadiga mos bo‘lishi kerak. Tasodifiy tanlangan vaziyat talabalarni muhokamaga jalb qilishi mumkin, biroq u har doim ham ko‘zlangan kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirmaydi.

Ikkinchidan, vaziyat hayotiy va muammoli bo‘lishi zarur. Unda talaba oddiy ma’lumotni takrorlash bilan cheklanmasdan, tahlil qilish, taqqoslash va qaror qabul qilishga majbur bo‘lishi kerak.

Uchinchidan, o‘qituvchi munozara uchun xavfsiz va hurmatga asoslangan muhit yaratishi lozim. Talabalarning fikrlari tinglanishi, shaxsiy qarashlari kamsitilmasligi va bahs dalillar asosida olib borilishi kerak.

To‘rtinchidan, keyslar individual, guruhiy va jamoaviy ish shakllari bilan uyg‘unlashtirilishi maqsadga muvofiq. Bu usul har bir talabaning shaxsiy fikrlashini ham, jamoada qaror ishlab chiqish qobiliyatini ham rivojlantiradi.

Beshinchidan, baholash jarayoni muntazam va rivojlantiruvchi xususiyatga ega bo‘lishi zarur. Ahmet Göçen va Mehmet Akın Bulutning 2024-yildagi tadqiqotida pedagoglarni tayyorlashda axloqiy ta’limni keyslar, raqamli vositalar, faol o‘qitish va uzluksiz shakllantiruvchi baholash bilan uyg‘unlashtirish

masalalari yoritilgan [3]. Ushbu yondashuv kasbiy ma’naviyat mashg‘ulotlarini takomillashtirish uchun ham nazariy-metodik ahamiyatga ega.

Umuman olganda, pedagogik keyslar kasbiy ma’naviyat fanlarining nazariy mazmunini amaliy faoliyat bilan bog‘lash, talabalarning axloqiy mulohaza yuritish qobiliyatini rivojlantirish va kasbiy qarorlar uchun mas’uliyatni anglashiga ko‘maklashadi. Biroq ularning samaradorligi keyslarning sifatli ishlab chiqilishi, o‘qituvchining metodik mahorati, munozara muhiti va baholash mezonlarining aniqligiga bog‘liq.

XULOSA

Kasbiy ma’naviyat fanlarini o‘qitishda pedagogik keyslardan foydalanish bo‘lajak pedagoglarning nazariy bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo‘llash, kasbiy-axloqiy muammolarni mustaqil tahlil qilish va asoslangan qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhim pedagogik imkoniyat yaratadi. Keys-stadi texnologiyasi ta’lim oluvchini tayyor xulosalarni o‘zlashtiruvchi subyektdan muammolarni tahlil qiluvchi, muqobil yechimlarni ishlab chiquvchi va o‘z qarashlarini dalillar bilan asoslovchi faol ishtirokchiga aylantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Husanov M. Pedagogik jarayonda kasbiy ma 'naviyatni rivojlantirish metodikasi. - Samarqand: Samarqand davlat universiteti, 2020.

2. Kim S., Phillips W. R., Pinsky L., Brock D., Phillips K., Keary J. A conceptual framework for developing teaching cases: a review and synthesis of the literature across disciplines // Medical Education. — 2006. — Vol. 40, No. 9. — P. 867–876. — DOI: https://doi.org/10.1111/j.1365-2929.2006.02544.x

2. O’Flaherty J., McGarr O. The use of case-based learning in the development of student teachers’ levels of moral reasoning // European Journal of Teacher Education. — 2014. — Vol. 37, No. 3. — P. 312–330. — DOI: https://doi.org/10.1080/02619768.2013.870992

4. Göçen A., Bulut M. A. Teaching ethics in teacher education: ICT-enhanced, case-based and active learning approach with continuous formative assessment // Journal of Academic Ethics. — 2024. — DOI: https://doi.org/10.1007/s10805-024-09503-0

5. Warnick B. R., Silverman S. K. A Framework for Professional Ethics Courses in Teacher Education // Journal of Teacher Education. — 2011. — DOI: https://doi.org/10.1177/0022487110398002

6. Kolb A. Y., Kolb D. A. Learning Styles and Learning Spaces: Enhancing Experiential Learning in Higher Education // Academy of Management Learning & Education. — 2005. — Vol. 4, No. 2. — P. 193–212. — DOI: https://doi.org/10.5465/AMLE.2005.17268566